

TÜRKLÜK BİLİMİ ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. İRENE MÉLIKOFF

Nail TAN*

Türklük biliminin önemli bilim adamlarından, özellikle Alevilik-Bektaşılık konusundaki araştırmalarıyla tanınan Fransız Türklük bilimci Prof. Dr. Irène Mélikoff 9 Ocak 2009 günü Strasbourg'da Hauteppierre Hastanesinde dünyaya gözlerini yumdu. Cenazesi, 11 Ocak 2009 günü Strasbourg Azerbaycan Evi'nde düzenlenen törenden sonra Paris'te toprağa verildi.

Kitaplarındaki özgeçmiş, ölümü sonrasında yazılanlar ve Server Tanilli'nin Mélikoff'un *Uyur İdik Uyardılar* kitabının başındaki yazısı ve öğrencisi Ahmet Yaşar Ocak'ın verdiği bilgilere göre; 7 Kasım 1917 tarihinde (Eski Rus takvimine göre Bolşevik Devrimi'nin başladığı 25 Ekim 1917) Rusya'nın Petrograd (Leningrad/St. Petersburg) şehrinde doğdu. Babası Alexandre Mélikoff Azerbaycanlı bir petrol tüccarı, annesi ise bir Rus balerindi (Yevgenya Nikiferovna Mokşanova). Ailesi, bir günlük bebekle birlikte önce Finlandiya ve Danimarka'ya sonra da Fransa'ya geçip 1919 yılında Paris'e yerleşti. Paris'te bir erkek kardeşi dünyaya geldi.

İrene, ilk ve orta öğrenimini Paris'te yaptı. İngiliz mürebbiyesinden İngilizce, okullarda Fransızca ve annesinden Rusça öğrenerek büyüdü. Babasının arkadaşlarıyla konuşmalarından Azerbaycan Türkçesine de ilgi duymaya başladı. 14 yaşındayken babasının kitaplığından *Hafız Divanı*'yla Ömer Hayyam ve Sadi'nin eserlerini karıştırıp okumaya çalıştı. 18 yaşındayken Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanını okudu.

Liseden sonra Sorbonne Üniversitesi

tesisi Edebiyat Fakültesi'nde yüksek öğrenime başladı. İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümüne girdi. Bu öğrenimi sırasında, bir yandan da École Nationale des Langues Orientales Vivantes'e devam ederek Türkçe ve Farsça bölümlerinden diploma aldı. Türkçeyi Jean Deny ve Adnan Adıvar'dan, Farsçayı Henri Masse'den öğrendi. Claude Cahen ve Louis Massignon gibi ünlü bilim adamlarından ders aldı. Massignon, onu suffilik alanında çalışmak üzere yönlendiren Türklük bilimcidir.

Üniversiteyi, Sorbonne'deki École Pratique des Hautes Études'te *Umur Paşa Destanı* çalışmasıyla tamamladı (1954). 1957'de *Geste de Melik Danişmend* başlıklı teziyle edebiyat doktoru unvanını aldı. Böylece Türklük bilimi alanındaki çalışmaları için gerekli donanımın ilk basamaklarını tamamlamış oldu. Araştırmalarına Türk destanlarıyla başlayıp Türk-İslam bâtinî edebiyatına yöneldi. Bu aşamada; M. Fuad Köprülü, Ömer Lütfi Barkan, Faik Reşat Unat ve Salih Zeki Aktay'ın yardım ve desteğini gördü. Alevilik ve Bektaşılık araştırmalarına yönelmesinde Köprülü'nün payı da büyüktür. 1969 yılından itibaren kendini tamamen Alevilik-Bektaşılık araştırmalarına verdi. Strasbourg Ü. Türkoloji Bölümündeki derslerini de sürdürdü. 1968'de profesör unvanını aldı ve Strasbourg Ü. Türk ve İran Etüdüleri Enstitüleri müdürlüklerine getirildi.

Mélikoff, Strasbourg Türk Etüdüleri (Araştırmaları) Enstitüsünü önemli bir Türklük bilimi merkezi hâline getirdi. 1970'den itibaren *Turcica* adlı dergisi

* Kültür Bakanlığı HAGEM Eski Genel Müdürü

yayımlamaya başladı. Sık sık uluslararası bilgi şöleni/kongreler düzenledi. Söz gelişi; Türkiye'nin İktisadi ve Sosyal Tarihi Kongresi (1980), Azerbaycan Kültürü Kongresi (1984), Alevilik-Bektaşilik Kongresi (1986) gibi. *Turcica*, dünyanın önde gelen Türklük bilimi dergilerinden biri oldu. 1986 yılında emekliye ayrıldı. Kitap ve makale yazmaya ağırlık verdi.

Alevilik-Bektaşilik konusundaki araştırmalarında bu inançları "heterodoks" (din kurallarına aykırılık) olarak nitelemesinden dolayı bir ara (1970'li yıllar) Türkiye'de sakıncalı kişi olarak değerlendirildi. Resmî bilimsel toplantılara çağrılması engellendi. 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'ye sık sık gelip konferanslar verdi, kongre/bilgi şölenlerine katılıp bildiriler sundu. Hacı Bektaş'taki anma toplantılarına birçok kez katıldı.

Aldığı pek çok ödül içinde önemlileri şunlardır:

1973 T.C. Devlet Bakanlığı Onur Ödülü (50. yıl dolayısıyla)

İran Eğitim Bakanlığı Eğitim Ödülü

1978 Chevalier de Ordre des Palmes Academiques

1982 TTK Onur Madalyası

1983 Officier de L'Ordre des Palmes Academiques

1992 Strasbourg Üniversitesi Onur Madalyası

1994 Chevalier de L'Ordre du Merite (Legion d'Honneur)

1999 Hacı Bektaş Veli Dostluk ve Barış Ödülü

Ayrıca Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesi ve Konya Selçuk Üniversitesi tarafından "fahri doktor" unvanı verildi. *Turcica* dergisinin 21-23. (1991) sayısı "İrene Mélikoof'a Armağan" olarak yayımlandı.

Kitap hâlinde yayımlanmış eserlerinden görebildiklerim ilk baskı yıllarına göre şöyle sıralanabilir:

- *La Geste de Melik Danişmend* (2. Cilt, Paris 1960)

- *Abu Muslim, le "Portre-Hache" du Khorassan dans la tradition épique Turco-Iraïenne*, (Paris 1962)
- *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, Çev. Turan Alptekin (İstanbul 1992). İki baskısı daha yapıldı.
- *De L'épopée au Mythe/Itinéraire Turcologique*, (İstanbul 1995)
- *Hacı Bektaş/Efsaneden Gerçeğe*, Çev. Turan Alptekin, (İstanbul 1998). 4 baskısı yapıldı.
- *Hadji Bektach: Un Mythe et ses avatars/Genèse et évolution du Soufisme populaire en Turquie*, Leiden-New York-Köln 1998
- *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler-Bektaşiler-Nusayrîler*, İstanbul 1999)
- *Kırklar'ın Cemi'nde*, (İstanbul 2008)

Ayrıca on beşi *İslam Ansiklopedisi*'nde olmak üzere yetmiş civarında makaleye imzasını attı.

CIEPO (Osmanlı Dönemi Öncesi ve Osmanlı Dönemi Eğitimi, Uluslararası Kurulu), Türkoloji Gelişim Derneği başkanlıkları ile Paris Asya Toplumu Derneği, Paris Dil Derneği ve Ernest Renan Derneği üyelikleri vardır.

1940 yılında ünlü Türk matematikçisi Salih Zeki Aktay'ın oğlu Faruk Sayar'la evlendi. Bir süre Türkiye'de yaşadı. Bu evlilikten üç kızı dünyaya geldi: Belkis (Sonya), Ladin, Şirin (Laure). Faruk Sayar'la evliliği boşanmayla sona ermişti. Kızlarından Dr. Şirin Mélikoff Sayar, annesinin yolunda yürümektedir. Azerbaycan edebiyatı üzerinde uzmanlaşmıştır.

Özel hayatındaki önemli özelliklerinden biri kedileri çok besmesi ve evinde daima bir çift kedi beslemesiydi.

Toprağı bol olsun.